EEN BALINEESCHE KALENDER.

DOOR W. O. J. NIEUWENKAMP.

(Met 2 Platen en 1 tekst-afbeelding).

Gedurende mijn eerste verblijf op Bali (in 1904) had ik wel eenige Balineesche kalenderplankjes (*tika* genaamd, ongeveer *tikë*, juist *tikä* uitgesproken)¹ te zien gekregen, doch was het mij niet mogen gelukken een exemplaar machtig te worden. De toenmalige resident van Bali en Lombok, de heer J. ESCHBACH, beloofde mij echter zijn best te zullen doen om er een voor mij te verwerven.

En werkelijk, kort na mijn terugkeer in het vaderland, zond hij mij een *tikä* ten geschenke, en wel een bijzonder fraai exemplaar, lang 51, breed 14 (zonder ornament), dik $1\frac{1}{2}$ c.M. waarvan ik hierbij een afbeelding geef (Plaat I)². Er bij was een handschrift, dat een korte, door een Baliër vervaardigden uitleg gaf van de beteekenis der verschillende vakjes en enkele der talrijke figuren die op het plankje voorkomen.

Bij nader onderzoek bleek mij echter dat verschillende opgaven in dat handschrift niet klopten met wat het plankje te zien gaf, zoodat het toen niet mogelijk was een volledig overzicht te bekomen van de indeeling en het gebruik van dezen kalender, waarop een kleine zeven honderd merkteekenen voorkomen.

Toen ik in Mei 1906 voor de tweede maal naar Bali vertrok pakte ik dus het plankje en den uitleg weer in en nam ze mede. Te Singaradja was ik zoo gelukkig den ass.-resident H. J. E. F.

¹ Verkorting van Oudjav. *katika* (van 't Sanskr.). Verg. V. D. TUUK's Kawi-Balin.-Nederl. Wdb. II (1899), p. 165; en p. 628 i. v. *tika*: „tabel op hout van gunstige en ongunstige dagen (vgl. mal. *kětika*); de dertig wuku's en de zeven dagen zijn in vakken daarop afgebeeld, die elkander doorsnijden". En verg. Dr. H. H. JUYNBOLL's artikel „Tijdstippen (Gelukkige of Ongelukkige)" in Encycl. v. N. I., IV [1905].

Red.

² Het fraai gesneden ornament, verguld op rood fond, met duidelijk *banaspati*-motief, is 33 c.M. lang bij 8.5 c.M. hoogte.

SCHWARTZ, met wien ik reeds gedurende mijn eerste zijn op Bali had kennis gemaakt, terug te vinden.

Op mijn verzoek was hij dadelijk bereid eenige ontwikkelde priesters bij zich te noodigen, en met onuitputtelijk geduld hielp hij al mijn vragen vertolken, zoodat het ten laatste gelukte de fouten in bovengenoemd handschrift te herstellen en de leemten er in aan te vullen¹. Wat ik toen te weten ben gekomen, laat ik hier volgen.

De Baliër houdt rekening met zeven verschillende wara's, onze «weken» of «wijkende» dagkringen; namelijk met de:

Triwara van 3 dagen,²

Tjatoerwara van 4 dagen,

Pantjawara van 5 dagen,

Sadwara van 6 dagen,

Saptëwara van 7 dagen,

Astëwara van 8 dagen, en

Sangëwara van 9 dagen.*

De namen van deze weken heeten aldus:

van de 3-daagsche week:

Dora,

Waja,

Bjantara;

van de 4-daagsche week:

Laba,

Djaja,

Mëndala,

Sri;³

van de 5-daagsche week:

Paing,

Pon,

Wage,

¹ Wat de spelling betreft, heb ik mij in dit stuk gehouden aan die van een zeer ontwikkelden Balineeschen tolk, die in onze schrijffletters overbracht de door de priesters in Balin. karakters opgegeven namen.

² De ook op Bali bij wicelarij nog bekende ekawara en dwiware, of tijdkringen van 1 dag en 2 dagen, worden hier niet vermeld, als blijkbaar zoo goed als niet meer toegepast; evenmin de dasawara of tijdkring van 10 dagen. *Red.*

³ In VAN DER TUUK'S Kawi-Balin.-Ned. Wdb. I (1897), p. 620 i.v. tjatoerwara wordt de volgorde: sri, laba, daja en mandala gegeven. In dl. III (1901), p. 800, en dl. II (1899), p. 500 is laba en daja echter vergeten! Wel geeft hij djaja, als „naam van een dag van den tjaturwara” (IV, 1912, p. 406). *Red.*

Klijon (Klion; ook: Kliwon),
 Oemanis (of: Manis) ¹;
 van de 6-daagsche week:
 Toengleh,
 Arjang,
 Oeroekoeng (ook: Woeroekoeng),
 Paniron,
 Was,
 Mawoeloe (of: Maoeloe); ²
 van de 7-daagsche week:
 Rëdite,
 Tjoma (of beter: Soma),
 Anggara,
 Boeda,
 Wrëspati (voluit: Wrëhaspati),
 Soekra (Çoekra),
 Sanistjara;
 van de week met 8 dagen:
 Sri (Çri),
 Indra,
 Goeroe,
 Jama,
 Loedra (of beter: Roedra),
 Brahma,
 Kala,
 Oema;
 van de week met 9 dagen:
 Dangoe,
 Djangoer,

¹ Hier geeft VAN DER TUUK, IV (1912), p. 289 i.v. pañtjawâra de volgorde: manis, paing, pon, wage, en klion (kliwon). — De tusschen haakjes toegevoegde varianten zijn ook alle aan V. D. TUUK's Woordenboek ontleend. *Red.*

² Naar persoonlijke mededeeling van een oud-resident van Bali beginnen bij de Baliërs op Lombok de 3-, 4-, 5- en 6-daagsche weken alle met een anderen dag dan NIEUWENKAMP en ten deele VAN DER TUUK voor Bali-zelve opgeven. En wel: de 3-daagsche week met Waja; de 4-daagsche week met Sri (dit is dus conform met wat VAN DER TUUK voor Bali geeft); de 5-daagsche week met Oemanis (weer conform VAN DER TUUK; men herinnere zich hier, dat ook op Java de pasar-week òf met Pahing, òf meestal met Kliwon, of ook wel met Lëgi = Manis heet te beginnen); de 6-daagsche week met Arjang. De 7-, 8- en 9-daagsche week beginnen op Lombok (Tjakranegara) evenals op Bali (Singaradja). *Red.*

Gigis,
 Nohan,
 Ogan (of: Wogan),
 Erangan,
 Oeroengan,
 Toeloës,
 Dadi.

Al deze weken zijn op de tikä aangegeven. Zooals op de afbeelding te zien is wordt een Balineesche kalenderplank, evenals de Tënggër'sche almanak¹, door vertikaal ingesneden lijnen verdeeld in 30 kolommen; door horizontale lijnen, elke kolom in 7 vakjes; te samen dus vormend 210 vierkante vakjes.

Nu begint men alle «weken» in het onderste vakje van de meest rechtsche kolom, van daar telt men naar boven toe; dan 't onderste vakje 2^{de} kolom van rechts, enz. enz., telkens 3 vakjes nemend voor de 3-daagsche week, 4 vakjes voor de 4-daagsche week, enz. Op het plankje met zijn 210 vakjes is aldus plaats voor:

70 driedaagsche weken,
 52 vierdaagsche weken + 2 dagen,
 42 pasar-weken van 5 dagen,
 35 zesdaagsche weken,
 30 zevendaagsche weken,
 26 achtdaagsche weken + 2 dagen,
 23 negendaagsche weken + 3 dagen.

Aanvangende, zooals boven is aangegeven, met het onderste vakje rechts, eindigen de reeksen van de 3-, 5-, 6- en 7-daagsche weken in het laatste vakje, dat is in het bovenste vakje van de meest linksche kolom.

Bij deze weken kan men dus steeds weer opnieuw met den eersten werkdag in het eerste vakje, rechts onderaan, aanvangen.

Om nu te maken dat dit ook met de 4-, 8- en 9-daagsche weken het geval zal zijn, dus te zorgen dat ook de laatste dag van deze weken in het laatste vakje komt te vallen, zoo heeft de Baliër aan enkele dagen achtereen denzelfden naam gegeven.

In de reeks van de 4-daagsche weken heeten de 2 bovenste vakken in kolom 11 (altijd van rechts naar links gerekend) en

¹ Afgebeeld op blz. 142—143 der Bijdragen Kon. Inst. v. N.-I., 4^{de} Reeks, III, 1879.

het onderste vak in kolom 12, alle drie Sri. Voor de 8-daagsche weken heeten de 3 onderste vakken van kolom 11 alle drie Kala; en om het met de 9-daagsche week in het reine te brengen, begint kolom 1 onderaan met 4 dagen die alle Dangoe heeten.¹

In elk vakje van de Tikā vallen dus 7 dagen van de verschillende weken samen; in het eerste vakje de eerste dagen van de 7 verschillende weken.

Kolom 1, 2 en 3 bevatten dus de volgende dagen (waarbij we de drie vóóran ingeschoven en gelijklopende dagen der 9-daagsche week *cursief* aanduiden):

— Zie de Tabel op blz. 118. —

Zoo gaat het steeds geregeld door tot Kolom 11 (verg. Plaat II), waarin de afwijkingen voorkomen die de reeksen van de 4- en 8-daagsche weken doen sluiten.

In deze kolom heeten, zooals we reeds zagen, de 3 onderste vakken Kala (in de 8-daagsche week) en de 2 bovenste vakken Sri (in de 4-daagsche week). Bij Kolom 12 dient men er alleen op te letten dat het onderste vakje nog Sri heet in de 4-daagsche week). Daarna gaat alles weer geregeld zijn gang, tot ten slotte alle laatste dagen van alle verschillende weken samenvallen in 't 120^{ste} vakje, zijnde het 1^e vakje van Kolom 18 (met twee stippen op Plaat I).

Alleen de dagen van de 7-daagsche week zijn gemakkelijk dadelijk aan te wijzen, daar Redite steeds in het onderste vakje valt, Tjoma in het tweede, enz. Daarom zijn deze dagen niet op het plankje met teekenen aangeduid.

Om echter het opzoeken van de andere weekdagen te vergemakkelijken, vindt men verschillende merken in het plankje ingesneden, of stiftjes er ingestoken.

¹ Bij de Tenggër'sche tijdrekening, volgens het aangehaalde artikel, p. 140, worden bij de 9-daagsche weekreeks de eerste 3 dagen Dadi genoemd (d.i. dus de laatste, niet de eerste dag van de 9-daagsche week), en begint men in 't 4^{de} vakje met Dangoe, d.i. de éérste dag. Bij de 8-daagsche weken worden daar op p. 137 en 143 de 3 onderste vakken in kolom 11 Kala genoemd, evenals op Bali; ondanks dat er op p. 136 Kala de 5^e dag van de 8-daagsche week heet te zijn, niet de 7^e zooals op Bali.

Plaat I.

Een Balineesche kalender.

21 Bjantara Laba Paing Oeroekoeng Sanistjara Loedra Dadi	14 Waja Djaja Klijon Arjang Sanistjara Brahma Djangoer	7 Dora Mëndala Pon Toengleh Sanistjara Kala Nohan
20 Waja Sri Oemanis Arjang Soekra Jama Toeloes	13 Dora Laba Wage Toengleh Soekra Loedra Dangoe	6 Bjantara Djaja Paing Mawoeloe Soekra Brahma Gigis
19 Dora Mëndala Klijon Toengleh Wrëspati Goeroe Oeroengan	12 Bjantara Sri Pon Mawoeloe Wrëspati Jama Dadi	5 Waja Laba Oemanis Was Wrëspati Loedra Djangoer
18 Bjantara Djaja Wage Mawoeloe Boeda Indra Erangan	11 Waja Mëndala Paing Was Boeda Goeroe Toeloes	4 Dora Sri Klijon Paniron Boeda Jama Dangoe
17 Waja Laba Pon Was Anggara Sri Ogan	10 Dora Djaja Oemanis Paniron Anggara Indra Oeroengan	3 Bjantara Mëndala Wage Oeroekoeng Anggara Goeroe <i>Dangoe</i>
16 Dora Sri Paing Paniron Tjoma Oema Nohan	9 Bjantara Laba Klijon Oeroekoeng Tjoma Sri Erangan	2 Waja Djaja Pon Arjang Tjoma Indra <i>Dangoe</i>
15 Bjantara Mëndala Oemanis Oeroekoeng Rëdite Kala Gigis	8 Waja Sri Wage Arjang Rëdite Oema Ogan	1 Dora Laba Paing Toengleh Rëdite Sri <i>Dangoe</i>

Kolom 3

Kolom 2

Kolom 1

Plaat II.

De eerste elf kolommen van een Balineeschen kalender.

- 1 Deze kenteekenen zijn ten getale van 11; onder te verdeelen in 5 weekdag-teekens, en 6 horoscoop-teekens. Zij worden hiernaast afzonderlijk aan den kant afgebeeld, en hieronder in hun naam en be-teekenis nader besproken, Men vergelijke tevens de detail-afbeelding op Plaat II.

2

1. Dangoe.

3

Dit teeken duidt den dag Dangoe aan van de 9-daagsche week (n^o 1 daarvan). We vinden het al dadelijk in de 4 onderste vakjes van Kolom 1.

4

2. Sri.

Deze «dwarsbalk» geeft den dag Sri aan van de 8-daagsche week (n^o 1 daarvan). Het komt voor in het allereerste vakje.

5

3. Oeroekoeng.

Deze kleine cirkel in 't midden dient voor den dag Oeroekoeng van de 6-daagsche week (n^o 3 daarvan). Het komt voor in Kolom 1.

6

4. Goeroe.

Deze groote cirkel in 't midden is voor den dag Goeroe van de 8-daagsche week (n^o 3 daarvan). Het komt voor in Kolom 1.

7

5. Kala.

Dit kruis (wat wij een St. Andries-kruis noemen) duidt aan den dag Kala van de 8-daagsche week (n^o 7 daarvan). Het komt voor bovenaan Kolom 1.

8

Naast deze vijf kenteekenen voor speciale week-dagen, bestaan er nog zes aanduidingen voor ge-lukkige of ongelukkige dagen, dus feitelijk horos-coop-teekenen, *eigenlijke* kataka-teekenen. Zij zijn de volgende:

9

6. Pamatjėkan¹ lanang, d.i. «het mannelijke teeken».

10

Dit teeken, dat in niet minder dan 85 vakjes

11

¹ Van patjėk = stift, doren, nagel; patjėkan = doeren; pamatjėkan dus ongeveer «merkteeken». Zie V. D. Tuuk's Wdb., IV (1912), p. 44—45. Red.

voorkomt, duidt de dagen aan die ongeschikt zijn tot het geven van feesten; doch zeer geschikt daarentegen om te gaan offeren in de tempels.

7. Pamatjėkan wadon, d.i. «het vrouwelijke teeken».

Komt in 66 vakjes voor; ook op deze 66 dagen mag geen feest gevierd worden; wel leenen deze dagen zich uitnemend tot het graven van kuilen om wilde dieren te vangen.

8. Sěmoet sědoeloer, d.i. «de in-een-rij-loopende mier». ¹

Komt ééns voor in elk 5-tal 7-daagsche weken op den dag Soekra (dus 6 maal), en geeft ook al dagen aan waarop geen feest gevierd en ook niet begraven mag worden; welke dagen echter wel weer geschikt zijn om strikken uit te zetten.

9. Gotongan, d.i. «weghaal-teeken». ²

Dit komt eveneens 6 maal voor, en wel ééns in de 5 weken op Sanistjara, en wijst op dagen, die, eveneens ongeschikt voor begrafenissen, wèl gunstig zijn om tweedracht te verwekken, met het oogmerk om daardoor gelegenheid te krijgen in troebel water te visschen. Het is dus een soort dieven-teeken!

10. Tali-wangke, d.i. «het touw is dood». ³

Op de dagen, hiermede gemerkt (in 30 vakjes, op elke kolom éénmaal), is het beter geen touwen te maken om vee aan te leiden, daar deze dan zeker heel onsterk zouden blijken te zijn; gunstiger zijn deze dagen voor het vervaardigen van strikken.

11. Wadon, of «de Vrouw».

Eén of meer van deze vrouwelijke teekens in den rechterbovenhoek, die in 205 vakjes voorkomen, wijzen op ongunstige dagen voor het smeden van wapenen, doch op gunstige dagen voor het planten van nuttige gewassen. Waaruit duidelijk blijkt dat de Baliër vóór alles landbouwer is, geen krijgsman; en dat de Landbouw ook op Bali staat onder de hoede van een Vrouw, Dewi Çrî, evenals op Java.

¹ Zie V. D. Tuuk's Wdb., III (1901), p. 331.

Red.

² Over gotong = gosong, zie V. D. Tuuk, IV (1912), p. 729 en 734. Het is het „optillen” in Zuidafrikaanschen zin.

Red.

³ Over tali wangke, zie V. D. Tuuk, III (1901), p. 628.

Red.

Behalve deze elf met een mesje in het hout ingesneden teekens, zijn er op het plankje nog verschillende gaatjes met daarbij behorende stiftjes aangebracht, en wel (verg. vooral Plaat II):

42 ivoren stiftjes,

die Klion (n^o 4) aangeven van de 5-daagsche week, alle zéér goede dagen;

35 wit-hoornen stiftjes,

welke Mawoeloe (n^o 6) aangeven van de 6-daagsche week, alle goede dagen;

23 zwart-hoornen stiftjes,

die Dadi (n^o 9) aanduiden van de 9-daagsche week, alle vrij goede dagen;

21 looden stiftjes,

welke laatste die dagen aanduiden, waarop het niet goed is om aan te vangen met het bouwen van een huis of het met atap dekken van een dak; wel zijn deze dagen gunstig voor het aanleggen van waterleidingen en ook om bosch te kappen.

Eindelijk:

19 koperen pennetjes

geven de dagen aan, waarop geen feesten gevierd mogen worden; welke dagen echter weer gunstig zijn voor het houden van vergaderingen.

De 30 Wara's of 7-daagsche weken (dus de 30 kolommen) hebben elk weer een aparten naam. Altijd weer rechts beginnende zijn deze (ook op Java als woekoe's welbekend):¹

1. Wara Sinta.

2. Wara Landëp.

3. Wara Oekir (ook: Woekir).

4. Wara Karoentil (ook: Koerantil).

5. Wara Tawoeloe (beter: Toloe).

6. Wara Goembrëg (ook: Goemrëg).

7. Wara Wariga.

8. Wara Warigadian (Wariga-dyan).

9. Wara Djoeloeng (voluit: Djoeloeng wangi).

10. Wara Soengsang.

11. Wara Galoengan (ook: Doenghoelan, Doengoelan).

¹ In de nu volgende lijst zijn als varianten tusschen haakjes de lezingen aangegeven, die VAN DER TUUK's Wdb., IV (1912), p. 27 i. v. p. 28 geeft naar een hs. der Wariga. De lijst begint daar echter met Pahâng (n^o 16). *Red.*

12. Wara Koeningan.
13. Wara Langkir.
14. Wara Mědangsija (ook: Madâsiha).
15. Wara Poedjoet (voluit: Djoeloeng Poedjoet).
16. Wara Pahang (Pahâng).
17. Wara Kroewěloet.
18. Wara M'rakih (Marakih).
19. Wara Tambir.
20. Wara Mědangkoengan (Mađangkoengan).
21. Wara Matal (voluit: Mahâtal).
22. Wara Oeje (ook: Woeje).
23. Wara Manail (Manahil).
24. Wara Prangbakat.
25. Wara Bala (voluit: Balamoeki).
26. Wara Woegoe.
27. Wara Wajang.
28. Wara Koelawoe.
29. Wara Doekoet.
30. Wara Watoegoenoeng.¹

Deze 30 kolommen zijn weer in 5 groepen van 6 kolommen (d. z. 7-daagsche weken) verdeeld; 5 hoornen stiftjes onder in den rand gestoken (zie Plaat I en II) duiden de grenzen van deze zich repeteerende groepen aan. De namen van de weken in elke groep zijn:

Ingkěl (of Pěringkėlan) Wong.

Ingkěl Sato.

Ingkěl Mină.

Ingkěl Manoe.

Ingkěl Taroe.

Ingkěl Boekoe.²

¹ Verg. reeds FRIEDERICH'S „Voorloopig Verslag van het eiland Bali", Verh. Bat. Gen. XXIII (1850), 13^e Stuk, p. 52; COHEN STUART'S mooie opstel „Javaansche Tijdrekening", dat van 1860—1904 steeds in den Regeerings-Almanak voorkwam, doch thans (jammer genoeg!) niet meer opgenomen wordt; dan het reeds aangehaalde artikel over de Těnggersche tijdrekening in Bijdr. Kon. Inst., 4^e Reeks, III (1879), p. 134, met p. 147 noot 7; en de Encyclopaedie v. Ned. Indië, IV [1905], i. v. Tijdrekening, p. 453. *Red.*

² Verg. V. d. TUUK'S Wdb., I (1897), p. 478, en 823. Vertaald zijn het dus resp. het „Mensch", „Vee", „Visch", „Vogel", „Boom", en „Bamboe"- of „Heester"-omineuze perk (invloedskring). *Red.*

Përingkëlan Wong:

Deze week der 1^e Kolom heeft betrekking op het lot der menschen. In deze week is het beter maar niet te werken; doch de vijfde dag, Wrëspati, is bijzonder gunstig voor het opsporen en gevangen nemen van dieven en moordenaars.

Përingkëlan Sato:

Deze week der 2^e Kolom heeft betrekking op viervoetige dieren, en is niet gunstig voor het vervoeren van vee; maar de vijfde dag, Wrëspati, is weer zeer geschikt tot het vangen van wilde beesten.

Përingkëlan Minä:

Deze week der 3^e Kolom heeft betrekking op de visschen, en is een slechte week voor het vangen daarvan. Alleen de vijfde dag maakt hierop weer eene uitzondering.

Përingkëlan Manoek:

Deze week der 4^e Kolom heeft betrekking op de vogels, en is zeer ongunstig voor het vervoeren van gevogelte, vooral van kippen. De vijfde dag is echter alweer gunstig voor het vangen van vogels.

Përingkëlan Taroe.

Deze week der 5^e Kolom heeft betrekking op boomen, en is een slechte week tot het planten daarvan. De vijfde dag is echter weder een goede dag om boomen te vellen of hout te hakken.

Përingkëlan Boekoe:

Deze week der 6^e Kolom heeft betrekking op planten met geledingen, als bamboe, padi, suikerriet, enz. Deze week is niet geschikt om die gewassen te zaaien of te poten. De vijfde dag is echter weer zeer geschikt voor het snijden van die gewassen.

Die vijfde dag Wrëspati (onze Donderdag) maakt dus *doorlopend* een goede uitzondering op de speciale ongunst van elke week.

Behalve al deze afzonderlijke eigenschappen heeft elke dag nog een in 't geheel genomen gunstige of ongunstige beteekenis, waarmede men bij het uitzoeken van een geschikten dag voor de een of andere bezigheid rekenschap dient te houden.

Geen wonder dat een gewoon mensch daar geen weg mede weet; maar genoodzaakt is de hulp van een priester in te roepen, waarvoor dan natuurlijk altijd iets geofferd (betaald) moet worden. Bij de bestudeering van de tikä raadpleegt deze het

geschrift «Wariga», waarin al het goede en het kwade dat een mensch kan treffen, beschreven staat.

Wat de zaak nog ingewikkelder maakt, is dat niet op alle plankjes dezelfde dagen gemerkt zijn of door dezelfde teekens zijn aangegeven, en dat er zelfs vaak fouten op voorkomen.

Zoo is er o.a. te Leiden een plankje¹, waarop Dangoe van de 9-daagsche week niet is aangegeven (zooals op mijn plankje) met twee divergeerende streepjes in den rechtschen onderhoek van het vierkantje (verg. sub 1), maar met twee zulke streepjes in het midden onderaan. Goeroe van de 8-daagsche week is er aangegeven zooals bij mij; Kala desgelijks. Maar daarentegen Klion van de 5-daagsche week, bij mij aangegeven door 42 ivoren stiftjes, wordt op het Leidsche plankje aangeduid door hetzelfde teeken, dat op mijn plankje (als fig. 3) Oeroekoeng van de 6-daagsche week aanwijst. Wit-hoornen stiftjes (35) geven er, evenals op mijn tikä, Mawoeloe aan van de 6-daagsche week. Maar zwart-hoornen stiftjes (eveneens 35) geven Oeroekoeng aan van de 6-daagsche week, welke dag bij mij aangegeven is door fig. 3. Hier zijn dus met name Klion en Oeroekoeng onderling verwisseld; wel zeker een fout, daar de eerste dag zéér gunstig altijd is, de laatste niet meer dan goed.

Ook komen verschillende andere vergissingen op het Leidsche plankje voor. Zoo ontbreken o.a. bij kolom 2 in het zesde vakje, bij kolom 4 in het eerste vakje, bij kolom 5 in het derde vakje, en bij kolom 24 in het vijfde vakje, de teekens voor Dangoe van de 9-daagsche week. Ook het teeken voor Klion van de 5-daagsche week ontbreekt eenige malen.

Nog een andere lastige afwijking is de volgende. Bij mijn Balineeschen kalender, en ook bij den Tenggër'schen, besproken en afgebeeld in de «Bijdragen» van 1879 (zie hiervóór), begint de telling der weken bij de 1^e kolom *rechts*, onderste vakje. Maar dit blijkt mij ook niet altijd het geval te zijn. Voor eenigen tijd toch kreeg ik van den Heer G. P. ROUFFAER een Tenggër'sche papan te leen ($30 \times 8 \times 0,7$ cM.), met verzoek die eens met mijn Balineesch exemplaar te vergelijken. Toen ik dat deed bleek mij dat de telling op dat plankje aanvangt bij de 1^e kolom *links*,

¹ Serie 933, 14. Zie Dr. H. H. JUYNBOLL's Catalogus van 's Rijks Ethnographisch Museum, deel VII, Bali en Lombok, 1912, blz. 122. De afmetingen zijn 44 lang, breed 13, en dik bijna 2 cM.

onderste vakje. Ook daar is Kala van de 8-daagsche week aangeduid door een kruis, en komen in de elfde kolom (maar nu van *links* ook gerekend) onderaan eveneens de 3 dagen voor, die Kala heeten. Op dat plankje komen geen ivoren of andere stiftjes voor, maar zijn verschillende dagen aangegeven door 1, 2, 3, 4 of 5 putjes. Dus alweer wat anders. Ik ben dan ook overtuigd, dat, zoo men andere exemplaren gaat onderzoeken, men steeds weer afwijkingen zal tegenkomen.